

Bireysel Emeklilik Sisteminin Yurt İçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği

Özgür Utku MACUNLUOĞLU*

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Kamu Maliyesi Bilim Dalı, Ankara, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0003-0212-4640

Haliç Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü, Araştırma Görevlisi, İstanbul, Türkiye

Orcid Numarası: 0000-0003-0212-4640

Geliş Tarihi: 14.08.2021

***Sorumlu Yazar e mail:** utkumacunluoglu@halic.edu.tr **Kabul Tarihi:** 05.10.2021

Atf/Citation: Macunluoğlu, Ö. U., Bireysel Emeklilik Sisteminin Yurt İçi Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2021, 4/2: 215-241.

Öz

Tasarruflar, bireylerin bugün yapacakları tüketimlerini erteleyip hayatlarının ilerleyen evrelerinde, özellikle emeklilik dönemlerinde elde ettikleri gelirlerinde meydana gelecek olumsuz dalgalanmalara karşı kendilerini güvence altına almak için yaptıkları birikimler şeklinde tanımlanabilir. Bireylerin gerçekleştirdiği bu tasarrufların ülke içerisindeki sermaye piyasası araçlarına yönlendirilmesi sayesinde yurt içi tasarruflarda da bir artış sağlanacaktır. Bir ülkenin yurt içi tasarruf oranının yüksek olması, yatırımların ve dolayısıyla büyümenin istikrarlı finanse edilmesini sağlayacaktır. Yurt içi tasarruf oranının düşük olması ise dış finansmana bağımlılığı artırmakla kalmayıp, dış cari işlemler açığının da yükselmesine neden olacak ve büyümenin sürdürülebilirliğini tehlikeye atacaktır. Yurt içi tasarrufları etkileyen ana faktörlerin başında hanehalkı tasarrufları gelmektedir. Hanehalkı tasarruflarının artırılması ve bu sayede bireylerin yaptıkları tasarruflarının sistemde daha uzun süre kalmasını sağlamak için Bireysel Emeklilik Sistemi'nde çeşitli teşvikleri içeren birtakım değişiklikler yapılmıştır. Çalışmada Türkiye'de 2013 yılında uygulanmaya konulan %25'lik devlet katkısı teşvikinden sonraki bireysel emeklilik sistemine yapılan yatırımlar ile ilgili dönemdeki yurt içi tasarrufların seyri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasarruf, Yurt içi Tasarruf, Bireysel Emeklilik Sistemi

The Effect of Private Pension System on Domestic Savings: The Case of Turkey

Abstract

Savings can be defined as the accumulations that individuals make in order to insure themselves against future income negativities at more advanced ages, especially during their retirements, by postponing their current consumptions. Directing those savings made by individuals towards the domestic capital market instruments will also increase domestic savings. For a country, high rate of domestic savings is required to finance investments, and achieve sustainable growth. Low rate of domestic savings will increase not only dependency on external financing but also foreign current accounts deficit and thus will jeopardize sustainable growth. Household savings are one of the main factors affecting domestic savings. Some changes have been made in the Private Pension System in order to increase household savings and keep their savings in the system for a longer period. This study, hence, examines the investement of savings directed to the Private Pension System following the 25% state contribution policy, which started to be implemented in Turkey in 2013, and the progress of domestic savings in the related period.

Keywords: Savings, Domestic Savings, Private Pension Systems

1. Giriş

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortalama yaşam sürelerinde gözlenen değişim ile yaşlı ancak işgücüne katılmayan bağımlı nüfusun oranının artması emeklilik sistemlerinde dönem dönem yapılması gereken reform hareketlerini gerekli kılmaktadır. Gün geçtikçe artan emeklilik harcamalarının finansal açıdan sürdürülebilirliğinin sağlanması için emeklilik yaşının artırılması, ikame oranlarının düşürülmesi, bireysel emeklilik sistemlerinin mevcut yapıyı tamamlayıcı bir unsur olarak yürürlüğe konması ya da bu programların desteklenmesi söz konusu düzenlemelerin başında gelmektedir. Sosyal güvenlik sistemlerinin yoksulluğu azaltmak için mevcut talebi destekleyerek yurt içi yatırımları desteklemesinin, istihdam ve büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra sosyal güvenlik

sistemlerinin ortaya çıkan fonlarla yurt içi tasarrufların artışını ve hareketliliğini de etkilediğinden söz edilebilir. Bireylerin tasarruf yapabilmeleri için temelde elde ettikleri gelirin yaptıkları giderlerden daha fazla olması gerekmektedir. Emeklilik yılları için tasarruf yaparak gelecekteki ekonomik güvenliğini sağlayabilecek olan bireyler hali hazırda gelir düzeyi yüksek olan bireylerdir. Faiz kazancı elde etmek için mevduat hesabı açtırma, altın veya döviz satın alma, gayrimenkul edinme, sosyal güvenliğin özellikle emeklilik döneminde yeterli bir güvence sağlayamadığı ülkelerde en sık başvuru tasarruf yöntemleri olarak sayılabilir. Ancak yoksulların bu kanalları kullanarak para biriktirme olanakları mevcut değildir. Oysaki ekonomik güvencelerini sarsan tehlikelerden ve ekonomik krizlerden en çok olumsuz etkilenen kesim çok güç tasarruf edebilecek durumda olan bu bireylerden oluşmaktadır.

Sosyal güvenlik sisteminin hanehalkı tasarrufu üzerindeki etkilerinin bilinmesi; emeklilik sistemleri ile ilgili yasaların tasarruf kararı alırken bireylerin üzerindeki etkilerinin belirlemede büyük bir öneme sahiptir. Mevcut olan kamu sosyal güvenlik sisteminin tamamlayıcısı olarak uygulanmakta olan bireysel emeklilik sistemleri bireylere emeklilik döneminde gelir sağlamayı amaçlayan özel bir tasarruf sistemidir. Gönüllülük esasına dayanan bu sistemlere devlet katkısı, vergi indirimi, vergi muafiyeti gibi çeşitli teşvikler ile destek sağlanmaktadır. Bireysel emeklilik sistemi bireylerin aktif çalışma hayatları boyunca yaptıkları tasarrufların, uzun vadede yatırıma yönlendirildiği bir sistemdir. Bireysel emeklilik sistemi sayesinde ortaya çıkacak fonlar uzun vadede hem ekonomiye kaynak yaratacak hem de bireylerin ek gelir elde ederek rahat bir emeklilik geçirmelerine imkân sağlayacaktır. Yurt içi yatırımların finansmanında da kullanılabilir olan bu fonlar ekonomik büyümenin yanı sıra iktisadi kalkınmaya da katkıda bulunacak cari açık üzerinde de dış tasarruflar yerine iç tasarrufların kullanılması nedeniyle azaltıcı bir etki gösterecektir.

Bu çalışmada ilk olarak tasarruf tanımına değinilip tasarrufu açıklamaya çalışan iktisat teorileri kısaca özetlenmiştir. Daha sonra sosyal güvenlik sistemi kavramı ve sistemin tamamlayıcı bir unsur olarak bireysel emeklilik sistemi üzerinde durularak OECD ülkelerindeki uygulamalar ile yurt içi tasarruflar arasındaki ilişki ele alınmıştır. Son olarak da Türkiye’de uygulanan bireysel emeklilik sisteminin yapısına değinilerek Türkiye’de son yirmi yılda gerçekleşen yurt içi tasarruflar bireysel emeklilik sisteminin uygulamaya konmasından önceki dönem, bireysel emeklilik sisteminin uygulanmaya başlandığı dönem ve bireysel emeklilik sisteminde %25’lik devlet katkısı uygulamasının başladığı dönem olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir.

2. Tasarruf Davranışının Teorik Geçmişi

Tasarruf, basitçe, bir ekonomik birimin elde ettiği gelirinin ne kadarını tüketeceğine karar vermesinden sonra geriye kalan kısmı şeklinde tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla ne kadar tüketileceğine ilişkin verilen karar, ne kadar tasarruf edileceğine ilişkin verilen kararla aynıdır (Abel vd., 2016: 136). Gelirden tüketim harcamaları için kullanılmayıp arta kalan kısım olarak tanımlanabilecek olan tasarruf tüketmemek anlamına da gelmektedir. Yani başka bir deyişle, harcanabilir gelir ile tüketim arasındaki farktır (Samuelson, 2009: 670).

İktisat ekolleri tasarruf kavramını farklı yönlerden çeşitli biçimlerde incelemiştir. Klasik iktisatçılara göre tasarruf, faiz oranının artan yatırım ise azalan bir fonksiyondur. Tasarruf ve yatırım fonksiyonları birlikte sermaye oluşumuna eşdeğer denge tasarruf ve faiz oranı düzeyini belirlemektedir (Smyth vd, 1993: 47; Wan, 2011: 9; Doker, 2016: 276). Buradan yapılan tasarrufların sermaye birikiminde doğrudan rol oynadığı sonucuna ulaşabilir. Bunun yanı sıra gelir düzeyi bireylerin tasarruf davranışını etkileyen en önemli etken olarak ortaya çıkmaktadır (Dyanan vd., 2004; Traut vd., 2011). Tasarruflar pozitif yönde olacağı gibi negatif yönde de tasarruf yapılabilir. Negatif

tasarruflar, tüketim malları için ilgili dönemde mevcut harcanabilir gelirden daha fazla harcama yapılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan farktan kaynaklanan bu durumun finansmanı ileriki dönemlerde borçlanarak veya geçmiş dönemlerde yapılan tasarruflardan yararlanılarak gerçekleştirilir (Samuelson, 2009:660).

Optimal tasarruf davranışını matematiksel olarak ortaya koymaya çalışan Ramsey (1928) sermayenin marjinal verimliliği ve büyüme oranı çerçevesinde tasarruf davranışını formüle ederek bir ülkenin gelirin ne kadarını tasarrufa ayırması gerektiğini açıklamaya çalışmıştır.

Keynesyen iktisatçılara göre tasarruf klasik iktisatçıların aksine faizin artan fonksiyonu değil, harcanabilir gelirin artan fonksiyonu olarak kabul edilmektedir. Keynesyen iktisatçılara göre harcanabilir gelirden bir artış yaşandığında tasarruflar artmakta, harcanabilir gelirden bir azalış gerçekleştiğinde ise tasarruflar azalmaktadır. Diğer bir deyişle safi reel gelir ile tüketim arasındaki fark olarak tanımlanabilecek tasarruf, insanların gelecekte yapacağı tüketim için bugünkü yapacağı tüketimden vazgeçmesidir (Samuelson, 1980:196).

Keynes (1936), hanehalkını tasarruf yapmak için motive eden sekiz ana güdüden bahsetmektedir. Keynes'e göre tasarrufu belirleyen faktörler:

- 1) Gelecekte ortaya çıkacak beklenmedik olumsuz olaylara karşı bir fon oluşturmak;
- 2) Emeklilik zamanındaki ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bugünkü ihtiyaçlarla gelecekteki ihtiyaçlar arasında bir bağ kurulması;
- 3) Faiz geliri kazanabilmek;
- 4) Yüksek bir yaşam standardına sahip olma isteği;

- 5) Finansal özgürlüğe sahip olma güdüsü;
- 6) Potansiyel sermaye gerektiren projelere katılma imkânına sahip olmak;
- 7) Miras bırakma güdüsü;
- 8) Harcama isteksizliğinin nedeni olan cimrilikten dolayı harcama yapmaktan kaçınmadan oluşmaktadır (Keynes, 1936: 99 – 100).

Keynes'e ek olarak Browning ve Lusardi (1996) peşinat ödemek için tasarruf yapmayı dokuzuncu madde olarak eklemişlerdir. Hanehalkının genellikle aynı anda birden fazla tasarruf etme güdüsü olduğunu belirten Wärneryd (1999: 125) hanehalkı tasarrufu üzerinde etkisi olan nedenleri şu şekilde tanımlamaktadır:

- 1) Alışkanlık olarak tasarruf etmek;
- 2) Tedbir amaçlı tasarruf etmek;
- 3) Vasiyet bırakmak için tasarruf etmek;
- 4) Kar elde etmek için tasarruf etmek.

Keynesyen iktisatçılar, yatırımların tasarrufun bir fonksiyonu olduğu görüşünü savunan klasik iktisatçıların aksine tasarrufların yatırıma dönüşmesinin piyasa mekanizmasında otomatik olarak gerçekleşmediği; çünkü bireylerin tasarruf kararı alırken faiz oranlarının yanı sıra hükümetlerin uyguladığı maliye politikalarının da etkisi altında kaldıklarını belirtmektedirler (Keynes, 1936: 90-91). Keynesyen iktisatçılara göre tasarruflar yatırım kararlarına etki eden unsurlardan yalnızca biri olarak değerlendirilebilir ve büyüme oranı ile tasarruf düzeyinin birbirleriyle dolaylı bir şekilde ilişkisi olduğu varsayılır (Oktayer, 2002: 155). Bu bağlamda tasarruf davranışını açıklamaya yönelik makroekonomik çerçevedeki ilk temel katkıyı John

Maynard Keynes'in (1936) mutlak gelir hipotezi ile gerçekleştirdiği söylenbilir (Çolak ve Öztürkler, 2012: 2). Keynes'in (1936) mutlak gelir hipotezinde öngördüğü tüketim fonksiyonuna göre, tüketim harcanabilir reel gelire bağlı olarak değişim gösterecektir. Buna göre harcanabilir gelirdeki artış, tüketimdeki artıştan büyük olmak durumdadır. Yani, bireylerin harcanabilir gelirleri arttıka harcanabilir gelir başına ne kadar tüketim harcaması yapıldığını gösteren ortalama tüketim eğilimi azalacaktır. Harcanabilir gelir artış gösterirken ortalama tüketim eğiliminin düşmesi, ortalama tasarruf eğiliminin artması anlamına geleceği için ülke ekonomisinin resesyona girmemesi için kamu harcamalarının sürekli olarak artmasını öngörmektedir. Kuznets 1946 yılında yaptığı çalışmasında, Keynes'in mutlak gelir hipotezine karşı bir eleştiri ortaya koymuştur. Kısa dönemde mutlak gelir hipotezinin varsayımlarının geçerli olduğunu ancak uzun dönemde geçersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kuznets'e göre ortalama tüketim eğilimi uzun dönemde herhangi bir azalış göstermemektedir. Bu durum "tüketim bulmacası" olarak adlandırılmaktadır.

Literatürde genellikle tüketim kuramları çerçevesinde ele alınan tasarruf kavramını Irving Fisher (1930) Zamanlar Arası Tüketim Modeli'nde bireylerin tüketim seçimlerini karşılaştıkları kısıtlar altında nasıl yaptıklarını açıklamaya çalışmıştır. Fisher'a göre bireylerin hayatı bugün ve gelecek dönem olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bireyler gelecekte yapacakları tüketimi bugünkü tüketime tercih edecek olurlarsa bu dönemde elde ettikleri gelirlerinin bir kısmını harcamayarak ileride elde edecekleri faiz geliriyle birlikte değerlendirme imkânına sahip olacaklardır.

James Dusenberry (1949) hanehalkının tüketim kararlarının belirleyicisinin ne mutlak gelirleri ne de yaşam standartları olduğunu ifade etmiştir. Dusenberry'e göre tüketim kararlarının temel belirleyicisi hanehalkının diğer hanehalklarına göre elde ettikleri gelirleridir bu nedenle bireylerin geliri düşse bile tüketim seviyeleri

aynı oranda düşmeyecektir. Bireyler tüketim seviyelerinin düşmesine direnecek ve bu durumda tüketim harcamalarında gelirlerinden daha az oranda bir düşüş gerçekleşecektir. Tüketici davranışlarının psikolojik ve sosyolojik temellerini ele alarak incelemeye çalışan Dusenberry'nin nispi gelir hipotezi temelinde gelir dağılımının değişmediği durumda gelirin zaman içinde artması sonucu ortalama tüketim eğiliminde bir değişim olmadığı ifade edilmektedir (Ünsal, 2007: 422). Genel itibariyle değerlendirilecek olursa nispi gelir hipotezi gelirin yorumlanmasında farklı dönem ve farklı gelir gruplarının gelirleri baz alarak gelire atfedilen değeri bulmaktadır (Çağlayan, 2003: 410).

Yaşam Boyu Gelir Hipotezi, Franco Modigliani ve onun öğrencisi olan Richard Brumberg (1954) tarafından ortaya konmuştur. Söz konusu hipotez daha sonra Franco Modigliani ve Albert Ando tarafından 1963 yılında geliştirilmiştir (Pehlivan, 2006: 42). Yaşam boyu gelir hipotezi temelde hanehalkları veya bireylerin yaşamları süresince tercihlerini yaşam kaynaklarından tüketmesi ve bu tüketimi karşılayabilmek için verdiği emek arasındaki orana dayanmaktadır. Yani hanehalkları ya da bireyler, gelirlerinin artış gösterdiği dönemlerde tasarrufa yönelmekte; gelirleri azaldığında ise tasarruflarının artması sonucunda biriktirmiş oldukları servetlerinden harcama yaparak tüketim harcamaları finanse etmektedirler (Modigliani ve Tarantelli, 1975: 834). Bu nedenle tüketim yalnızca cari gelire değil, beklenen ortalama gelir ve cari servete de bağlıdır. Beklenen gelirden bir değişim gerçekleşmediği zaman tüketim harcamaları cari gelirdenki değişimlere tepki vermeyecektir. Yaşam boyu gelir hipotezi bireylerin gelirlerini tüketim ve tasarruf tercihlerini yaparlarken tüm yaşam sürelerini göz önüne alarak refah düzeylerini maksimum seviyeye çıkaracak biçimde kullanacakları görüşüne dayanmaktadır. Bu nedenle tüketim harcamaları cari gelirin değil sürekli gelirin kümülatif bir fonksiyonudur (Stevens, 2004: 2). Bireyler, bugünkü tüketim kararlarını alırken sadece bugünü düşünmemekte, gelecekte yapabilecekleri tüketim imkanlarını da göz

önüne almaktadırlar (Sachs ve Larrain, 1993: 78). Bireyler hayatlarının ilk yıllarını kapsayan gençlik dönemlerinde elde ettikleri gelir düzeyi yetersiz olduğu için net borçlu konumundadır. Orta yaşlarına geldiklerinde ise elde ettikleri gelirlerinde gerçekleşen artış sayesinde gençlik dönemlerinde yapmış oldukları borçlarını geri ödeme imkânı elde ederler ve artan kısmı emeklilik sonrasında yaşamını devam ettirebilmek için saklarlar. Emeklilik sonrası dönemde, bireylerin tasarrufu negatiftir ve bireyler tüketim ihtiyaçlarını orta yaşlarında biriktirdikleri tasarruflar ile karşılar (Doshi, 1994).

Milton Friedman'ın (1957) sürekli gelir hipotezi dönemler arası optimizasyon ilkesine dayanmaktadır. Friedman sürekli gelirin tanımını bireylerin harcama planlarını yaparken uzun vadede gelecekte elde etmeyi bekledikleri gelirine bağlı olarak halihazırdaki servetini eksiltmeyecek şekilde tüketebildikleri gelir şeklinde yapmaktadır. Bireyler kendi donanımlarına ve yaptıkları işlerine göre elde edecekleri kazancı tahmin edebilmektedir ve harcamalarını da bu çerçevede gerçekleştirmektedir. Friedman'a göre, bireylerin elde ettikleri sürekli gelir miktarı arttığında tüketim harcamaları artmakta; sürekli gelirleri azaldığında ise tüketim harcamaları azalmaktadır.

Leland (1968), ihtiyati talep çerçevesinde gerçekleşecek tasarrufları gelecekte elde edilmesi planlanan gelirin belirli olmasından ziyade söz konusu gelir beklentisindeki belirsizliğin artmasının mevcut dönemdeki tasarrufları artıracağını varsaymaktadır.

Martin Feldstein (1974), miras bırakma güdüsü veya sosyal güvenlik sisteminin yapısından dolayı gerçekleşen transfer harcamaları üzerinden tasarruf kavramını incelemeye çalışmıştır. Feldstein'in transfer tasarrufu önermesinde, sosyal güvenlik unsurları tasarruflar üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahiptir. Sosyal güvenliğin bireylerin tasarruf veya tüketim davranışları üzerindeki etkisine ilk kez değinmesi açısından Martin Feldstein'in hipotezi önemli bir yer arz etmektedir.

Hall (1978) Rassel Yürüyüş Hipotezinde tüketim ne cari gelire ne de nispi gelire bağlıdır. Hall'ün hipotezinde tüketim tahmin edilemezdir. Cari dönemde gerçekleştirilen tüketim yalnızca gelecekte gerçekleştirilecek tüketim seviyesinin tahmin edilmesi açısından faydalı olabilecektir. Başka bir deyişle, bireylerin veya hanehalklarının elde ettikleri sürekli gelirlerinde öngöremedikleri ya da beklemedikleri değişiklikler olmadığı sürece tüketimlerinde ve dolayısıyla tasarruflarda herhangi bir değişiklik olmayacaktır. Bu nedenle Hall'e göre tüketim ve tasarruf davranışları gelirden bağımsız olarak hareket etmektedir.

Paul A. Samuelson tasarrufları üç temel başlık altında incelemiştir. Bunlar sırasıyla bireylerin kullanılabilir gelirlerinden harcamalarını çıkararak elde ettikleri net tasarruflar, kurumların temettü olarak ayırmadıkları gelirlerinden oluşan kurumların tasarrufları ve elde edilen vergi gelirleri tarafından finansmanı sağlandıktan sonra mal, hizmet ve transfer harcamalarından cebirsel fazla olarak arta kalan kamusal tasarruflardır. (Samuelson, 1966: 228). Taylor ise yurt içi tasarruflar ve yurtdışı tasarruflar olmak üzere tasarrufları ikiye ayırmıştır (Taylor, 2007: 528). Bunun yanı sıra literatürde gönüllü tasarruflar ve zorunlu tasarruflar, ayni tasarruflar ve nakdi tasarruflar gibi sınıflandırmaların yanı sıra rezerv tasarruflar ve dinamik tasarruflar şeklinde de bir gruplama yapılmaktadır (Parasız, 2005: 219; Ülgener, 1991: 210).

Hem mikroekonomik hem de makroekonomik açıdan hanehalkının ekonomik faaliyetlerinin en önemli türlerinden biri olarak kabul edilen tasarruf olgusu mikroekonomik açıdan bireylerin yaşayacağı iş kaybı, sakatlık veya emeklilik nedeniyle gelecekte ortaya çıkabilecek belirsizlik döneminde bireylere istikrarlı bir tüketim seviyesi sağlayacaktır. Makroekonomik açıdan ise hanehalkı tasarrufları ülke ekonomilerinde bir yatırım kaynağı olarak kullanılabilir. Sosyo ekonomik, demografik ve mali bazı faktörlerin tasarrufları etkilediğinden söz edilebilir. Nüfusun bağımlılık oranı, nüfusun yaş

yapısı ve kentleşme olmak üzere demografik faktörler de ön plana çıkmaktadır (Zhuk, 2015:42). Ülkelerin yurt içi tasarruflarının yeterli miktarda olması sürdürülebilir büyümenin sağlanmasının yanı sıra yatırımların finansmanının sağlanması ve bunlar gerçekleştirirken yurtdışı finansmana bağımlılığın azaltılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle hükümetler tarafından yurt içi tasarrufların artırılmasını destekleyecek kamu politikalarının önemle ele alınması gerekmektedir (Sancak ve Demirci, 2012:160). Niculescu-Aron ve Mihăescu'ya (2012) göre ülke ekonomilerinin tasarruf sağlayan ana sektörünü hanehalkları oluşturmaktadır. Dolayısıyla, hanehalklarının tasarruf davranışları kültürel, ekonomik ve demografik faktörlerden oluşan karma bir yapıya sahiptir. Bu faktörlerin tam anlamıyla belirlenmesi, hanehalkı tasarruflarını teşvik etmeyi amaçlayan etkin kamu politikalarının oluşturulması açısından son derece önemlidir.

Hanehalklarının büyük bir çoğunluğu kendilerine yeterli mali güvenceyi sağlayacak kadar tasarruf edememektedir ve bu yüzden, emeklilik sırasında önemli ölçüde azaltılmış yaşam standartlarını kabul etmek durumunda kalmaktadır. Ragnar Nurkse, bir ülkenin geri kalmışlığının gelir seviyesinin düşük olması nedeniyle tasarrufların düşük olması ve buna bağılı olarak da yatırımlara aktarılan finansmanın düşük olmasına bağlamaktadır. Yatırımların yetersiz kalmasının da gelir seviyesinin düşük olmasına neden olduğu göz önüne alındığında ortaya bir kısır döngü çıkmaktadır. Nurkse'ye göre, yoksul ülkelerin yoksul olmalarının nedeni yoksulluk tuzağına saplanıp kalmalarıdır (Nurkse, 1966: 61). Tasarruflarda gerçekleşecek düşüşün; ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmelerine doğrudan yansıtacağı savunulmaktadır. Düşük tasarruf oranının düşük tasarruf davranışına neden olacağını ve buna bağılı olarak düşük sermaye birikimine yol açacağını ileri sürmektedir (Khaled vd., 2017:2) Harrod-Domar büyüme modelinde de, ülkelerin kalkınmalarında karşılaşılan en büyük engel pek çok yoksul ülkede düşük düzeylerde gerçekleşen sermaye birikimidir. Bu durumu aşmak için ülkelerin milli gelirlerinin

belirli bir oranını tasarruf etmesi ve sonrasında da bu tasarrufları yatırımlara yönlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır (Todaro ve Smith, 2006: 106-107).

Kapalı bir ekonomide tasarruf oranlarının düşük olması, düşük yatırıma ve gelecekte kullanılacak daha küçük bir sermaye stokuna yol açacaktır. Açık bir ekonomide ise tasarruf oranlarının düşük olması, ticaret açığına ve sonunda geri ödenmesi gereken büyüyen bir dış borca yol neden olacaktır. Her iki durumda da, gerçekleşecek olan yüksek cari tüketim, gelecekte gerçekleştirecek olan tüketim miktarının düşmesine neden olacak, bu da gelecek nesillerin düşük ulusal tasarrufun yükünü devralmalarına yol açacaktır (Mankiw, 2019: 195-196).

3. Tasarruf Davranışı ve Bireysel Emeklilik Sistemleri Arasındaki İlişki

OECD ülkelerindeki yurt içi tasarrufların gayrisafi milli hasıllarına oranları 2020 yılına ait veriler çerçevesinde incelendiği zaman yurt içi tasarruflarının gayrisafi milli hasıllarına oranının İrlanda ve Lüksemburg'da %50'nin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir. İsviçre, Kore, Hollanda, Çek Cumhuriyeti ve Slovenya'da bu oran yine %30'un üzerinde gerçekleşmiştir. 2019 yılı baz alınarak değerlendirme yapılacak olursa Türkiye'deki yurt içi tasarrufların gayrisafi milli hasılaya oranı 2020 yılı için %28,01 ile OECD ülkelerinin ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. En düşük tasarrufun gerçekleştiği ülke ise 5,90 ile Yunanistan olmuştur. Tasarruf oranında en büyük değişimin gözlemlendiği Kolombiya'da 2011 yılından itibaren gerçekleşen tasarruf oranlarındaki düşüşün ise yaşanan ekonomik krizden sonra ülkenin bir türlü toparlanamamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 1. OECD Ülkelerindeki Yurt içi Tasarruf Oranları (%GSYİH)

Ülkeler / Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
OECD üyeleri	20,44	20,65	20,85	21,19	21,69	22,23	22,10	22,46	22,64	22,68	-
ABD	15,32	15,38	16,51	17,49	17,91	18,28	17,68	17,7	18,08	18,17	-
Almanya	25,33	26,54	25,82	25,81	26,99	27,34	27,34	27,84	27,73	27,19	26,17
Avustralya	25,82	27,47	27,49	26,6	26,32	24,75	23,1	24,65	24,91	25,71	26,07
Avusturya	26,01	26,72	26,68	26,42	26,8	27,56	28,09	28,01	28,75	28,85	28,65
Belçika	24,83	24,41	23,75	23,23	23,95	25,05	25,45	25,49	25,22	25,59	25,22
Birleşik Krallık	14,35	14,8	14,68	15,02	15,83	16,23	16,03	16,78	16,7	16,88	16,36
Çek Cumhuriyeti	30,42	30,97	31,12	30,71	32,34	33,93	33,65	33,89	33,14	32,96	31,25
Danimarka	25,02	25,52	25,49	26,3	27,05	27,42	28,46	29,23	29,03	30,06	29,66
Estonya	27,88	31,21	30,79	29,69	30,39	28,72	28,48	29,88	30,14	31,13	28,98
Finlandiya	23,68	23,48	21,86	21,28	20,97	21,14	22	24,05	24,13	24,37	24,89
Fransa	20,66	21,27	21,33	21,25	21,56	22,15	22	22,37	22,83	23,18	21,84
Hollanda	28,31	28,57	28,46	28,72	29,01	29,98	30,7	31,35	31,5	31,71	31,99
İrlanda	33,91	35,39	36,8	37,97	40,9	54,62	53,63	56,48	57,84	58,87	61,25
İspanya	21,28	20,85	20,5	21,14	21	22,04	22,74	23,02	23,19	23,78	21,95
İsrail	20,78	20,78	21,31	21,95	22,29	23,21	22,83	22,71	22,36	23,23	26,11
İsveç	28,07	28,59	27,36	26,76	27,1	28,24	27,78	28,26	28,24	28,83	28,9
İsviçre	36,04	36,42	36,38	36,21	36,72	36,36	36,37	36,01	37,11	36,82	37
İtalya	18,72	19,07	18,89	19,29	19,85	20,12	20,85	20,92	20,93	21,29	21,16
İzlanda	23,76	23,27	21,78	23,18	23,6	26,89	27,72	26,23	25,48	25,66	21,07
Japonya	22,76	21,56	21,11	20,87	21,45	23,6	24,41	24,94	24,56	24,71	-
Kanada	21,53	22,95	22,92	23,33	23,94	21,31	20,47	21,32	21,33	21,4	20,1
Kolombiya	20,31	22,08	20,89	20,37	19,79	16,71	16,4	16,61	16,46	15,69	12,54
Kore	35,36	34,43	34,05	34,52	34,84	36,38	36,8	37,04	35,92	34,29	35,37
Kosta Rika	17,98	16,35	16,11	16,71	16,76	18,09	19,23	18,52	18,89	18,77	17,6
Letonya	18,59	20,93	21,96	20,73	21,13	22,12	21,58	21,5	22,97	21,55	23,76
Litvanya	16,12	19,28	20,37	20,98	21,44	20,27	19,93	21,51	22,13	22,67	21,76
Lüksemburg	50,77	51,98	50,4	51,03	52,35	53,36	54,41	53,76	53,58	53,42	54,35
Macaristan	25,75	26,38	26,04	27,91	29,74	31,16	29,84	29,63	31,02	30,85	29,77
Meksika	22,88	23,42	23,33	21,34	21,94	22,27	22,47	23,16	23,67	23,76	23,57
Norveç	36,71	38,79	39,56	38,7	37,11	33,23	30,08	31,34	33,79	31,31	29,72
Polonya	19,34	20,49	20,49	20,69	21,62	23,35	23,47	23,68	23,83	24,46	24,07
Portekiz	13,48	14,41	15,21	15,73	15,47	16,59	16,98	18,24	18,75	19,32	17,18
Slovakya	23,53	25,92	26,16	26,49	26,56	27,33	26	24,97	24,84	23,67	19,68
Slovenya	23,42	22,91	22,16	24,26	26,13	27,17	26,97	29,02	29,67	29,18	30,47
Şili	29,57	27,96	26,42	25,05	24,19	23,57	22,82	22,48	21,88	22,16	25,07
Türkiye	22,45	23,69	23,96	24,68	25,61	26,17	25,86	27,01	29,14	27,6	28,01
Yeni Zelanda	22,47	22,11	21,82	23,75	23,8	24,15	23,87	24,62	24,03	23,73	-
Yunanistan	10,39	8,18	7,55	9,5	10,35	11,07	11,37	10,9	11,22	11,03	5,9

Kaynak: Worldbank. (2021).

Tasarruf artışına neden olan en önemli iki temel unsur gelir ve faiz oranları şeklinde tanımlanabilir. Bunların yanı sıra ülkenin siyasal ve ekonomik şartlarındaki belirsizlikler, faiz oranında meydana gelen değişimler, tüketici kredilerinde etkin olmayan düzenlemeler, geçmişten gelen ekonomik kriz deneyimleri yüzünden yaşanan güvensizlikler, nüfusta meydana gelen değişiklikler, yatırımcıların kendi ülkeleri yerine başka ülkeleri tercih etmesi sayılabilir (Cooper, 2008: 93). Yatırımların finansmanı tasarruflar veya dış borçlar ile sağlandığından ekonomik kalkınma açısından yurt içi tasarruf düzeyinin oldukça önem arz ettiği söylenebilir. Sermaye piyasalarının yeterince gelişmediği ülkelerde, yatırım ve kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi tamamen ülkelerin yurt içi tasarruf düzeyine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Ulusal tasarruflardaki artış, yatırımı ve dolayısıyla büyümeyi arttıracak için gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin elde edilmesinde önemli role sahip olan tasarruf düzeyi, ekonomik gelişmişlik göstergesi olarak da değerlendirilmektedir (Farhan ve Arkam, 2011).

Sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcı bir ayağı olarak görülen bireysel emeklilik sistemlerinin varlık birikimi son yıllarda kişisel tasarrufların önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu gözlem, bireysel emekliliği etkileyen politikaların toplam kişisel tasarruflar üzerinde güçlü etkileri olabileceği olasılığını gündeme getirmektedir. Bu etkilerin pratikte gerçekten gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, çalışanların özel emeklilik kapsamının genişletilmesine nasıl tepki vereceğine bağlıdır (Bernheim, 1993: 88). Sosyal güvenlik sistemleri, temelde bireylere ihtiyaç duydukları anlarda ekonomik güvence sağlamasının yanında ülke ekonomisi üzerinde de birçok etkiye sahiptir. Sosyal güvenliğin yoksulluğu azaltarak ve iç talebi destekleyerek yatırımları dolaylı yoldan da olsa teşvik etmesi ile istihdam ve büyüme oranları üzerindeki etkisinin yanı sıra, yarattığı fonlarla da yurt içi tasarrufların artışını ve hareketliliğini sağlayabilmektedir (Tekin, 1999: 92). İlk olarak Almanya'da ortaya çıkan ve adını dönemin Şansölyesi Bismarck'tan alan Bismarck Modeli olarak adlandırılan sosyal

güvenlik sistemi risklerin işçiler ve işverenler arasında paylaşılması esasına dayanmaktadır (Korkusuz ve Uğur, 2010: 69). Bir diğerk kabul gören sosyal güvenlik modeli olan Beveridge tipi sosyal güvenlik sistemleri olarak adlandırılan sistemlerde ise üst gelir gruplarından alt gelir gruplarına doğru güçlü bir fon transferinin olduğu görülen İngiliz modeli olarak bilinmektedir (Conde-Ruiz ve Profeta, 2003: 3).

Tüm dünyada olduğu gibi sosyal güvenlik sistemini mali açıdan sürdürülebilir bir yapıya kavuşturmak için Türkiye’de de son yıllarda önemli reform çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda 2003 yılı Ekim ayından itibaren sosyal sigorta sistemini tamamlayıcı bir model olarak 4632 sayılı Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’yla bireysel emeklilik sistemi uygulamaya başlanmıştır. Bireysel emeklilik sistemleri temelde; bireylerin gerçekleştirdikleri tasarruflarının oluşturulan fonlara aktarılmasıyla emeklilik dönemlerinde ek gelir sağlamalarını amaçlayan bir sistemdir (Ippolito, 1986: 6). Sistem esasında bireylerin çalışma döneminde yaptıkları tasarruflar ile emeklilik dönemlerinin finanse edilmesine dayanmaktadır (Özbolat, 2004: 97). Bireysel emeklilik sistemine giren katılımcıların emeklilik dönemleri için tasarrufta bulunarak, yatırım yaptıkları bireysel emeklilik fonlarıyla, kendi ekonomik çıkarları ve geleceklerini güvence altına almaya çalışırken, makroekonomik düzeyde de özel tasarrufların ve ulusal tasarruf düzeyinin artmasına katkıda bulunmaktadırlar (Ergenekon, 1998: 27-28).

Türkiye’de bulunan hanehalklarının, tasarruf yapmak için çok fazla nedeni bulunmaktadır. Bu yüzden düzgün bir şekilde planlanmış kamu politikalarının, bireyin tasarruf motivasyonunu güçlendirme ve tasarruflarını artırma olanağı bulunmaktadır. Böylece bireysel emeklilik sistemleri ve sistem için sağlanan kamu destekleri, bu bağlamda bireylerin tasarruf motivasyonlarını güçlendirecektir (Altun, 2017: 311).

29 Haziran 2012 tarih ve 28338 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile vergi matrahından indirim yolu ile kullanılan vergi avantajı uygulaması kaldırılarak %25’lik devlet katkısı sistemine geçilmiştir. Devlet katkısı, bireysel ya da gruba bağlı bireysel emeklilik sözleşmelerinde ödenen katkı paylarının %25’i oranında devlet tarafından ödenen ekstra tutarı ifade etmektedir. Devlet katkısı üst sınırı, brüt asgari ücretin yıllık tutarının %25’ini geçmemektedir. 10 Ağustos 2016 tarih ve 6740 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile de işverenlerin çalışanları otomatik olarak bireysel emeklilik sistemine dâhil etmesine ilişkin esaslar düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler ile çalışanların katkı payı tutarı, cayma hakkı, ara verme talebi ve devlet katkısına ilişkin temel çerçeve tanımlanmıştır. Ayrıca sisteme giren katılımcıların tamamına bir kereye mahsus olmak üzere 1000 lira tutarında ek ödeme yapılmasına karar verilmiştir. Otomatik katılım uygulaması aktif olarak uygulanmakta olsa bile ülkemizde bireysel emeklilik sistemi tam anlamıyla zorunluluk esasına dayalı olmamakla birlikte, gönüllük esasına da dayalı değildir. Çalışan sayısı ve yaşına bağlı olarak sisteme giriş zorunlu tutulmakta, ancak sisteme girilen tarihten itibaren 2 ay içerisinde bireyler cayma hakkını kullanarak otomatik olarak katıldıkları bireysel emeklilik sisteminden fona aktarılan birikimlerinde herhangi bir kesinti yapılmadan sistemden çıkabilmektedirler. Bu bağlamda ülkemizde uygulanmakta olan bireysel emeklilik sisteminin mevcut sosyal güvenlik sisteminin bir alternatifi olmayıp aksine sistemin eksik yönlerini kapatıcı, ikame edici bir özelliğe sahip olduğundan söz edilebilir. Bireysel emeklilik sistemine 18 yaşını doldurmuş her birey dâhil olabilmektedir. Bireyler bireysel emeklilik sisteminde en az on yıl bulunmak koşuluyla, 56 yaşını tamamladıktan sonra emekliliğe hak kazanacaklardır. Bireysel emeklilik sistemine katılmak için herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dâhil olma koşulu bulunmamaktadır.

Tablo 2. OECD Ülkelerinde Uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemlerinin Fon Büyüklüklerinin %GSYİH'ya Oranı

Ülkeler / Yıllar	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Hollanda	146,6	157,2	168,6	182,2	184,3	173,6	194,4
İzlanda	136,8	140,7	142,8	138,3	151,5	152,1	167,6
İsviçre	112,9	119,6	120,5	124,6	133,6	127,0	143,7
Avustralya	101,2	108,6	118,2	121,0	132,5	133,1	134,5
Birleşik Krallık	95,8	95,8	96,5	106,2	107,1	103,2	108,7
Kanada	70,5	75,5	83,1	85,5	86,1	84,2	90,5
ABD	81,7	81,8	77,7	79,3	85,6	77,6	85,8
Şili	61,9	67,6	68,6	68,7	72,0	70,2	80,8
İsrail	50,1	53,8	53,8	55,3	57,7	56,0	62,0
Finlandiya	48,1	50,3	48,9	50,6	51,9	49,4	51,9
Danimarka	41,1	47,1	43,7	46,3	45,7	44,8	48,9
İrlanda	50,9	55,3	40,8	35,5	33,7	31,9	36,0
Kosta Rika	11,0	11,6	16,6	17,7	25,7	28,8	31,6
Yeni Zelanda	18,6	21,4	22,8	24,1	26,3	26,9	31,1
Kolombiya	18,0	20,0	20,3	22,4	25,1	24,0	26,7
Japonya	18,2	20,4	-	21,1	20,3	20,8	20,6
Estonya	9,3	10,9	12,6	14,1	15,3	15,2	16,9
Meksika	14,6	15,3	15,2	15,0	15,7	15,2	16,4
Slovakya	9,7	10,4	10,1	11,1	11,8	11,7	12,6
Kore	5,7	6,9	7,7	8,5	9,2	10,1	11,6
Norveç	8,1	8,8	9,7	10,3	10,5	9,8	10,9
Portekiz	8,9	10,1	10,1	9,9	10,1	9,5	10,3
İspanya	9,1	9,7	9,6	9,5	9,5	8,8	9,3
Çek Cumhuriyeti	7,2	7,8	8,1	8,4	8,7	8,7	8,8
Belçika	5,0	5,6	5,8	6,8	7,6	6,7	8,5
İtalya	5,9	6,6	6,8	7,3	7,6	7,6	8,4
Litvanya	4,6	5,3	5,8	6,6	7,1	7,2	8,3
Almanya	6,1	6,6	6,7	6,9	6,9	7,0	7,5
Polonya	18,3	8,8	7,9	8,3	9,1	7,5	6,9
Avusturya	5,6	5,8	6,0	5,8	6,0	5,6	6,1
Slovenya	5,3	5,6	5,7	5,7	5,7	5,6	6,0
İsveç	9,0	9,1	8,7	4,1	4,0	3,9	4,2
Macaristan	3,9	4,0	4,0	4,2	4,2	3,9	3,8
Türkiye	4,2	4,6	4,6	4,7	2,5	2,5	2,9
Lüksemburg	2,1	3,0	2,8	2,9	2,8	2,7	2,8
Letonya	1,0	1,2	1,4	1,5	1,6	1,6	1,8
Yunanistan	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8
Fransa	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	0,7	0,8

Kaynak: OECD. (2021).

Hollanda, İzlanda, İsviçre, Avustralya ve Birleşik Krallık'ta uygulanmakta olan bireysel emeklilik sistemlerinin oluşturduğu fonların tutarı ülkelerin GSYİH'larından daha büyüktür. Söz konusu ülkelere Hollanda ve İsviçre yurt içi tasarrufların incelendiği Tablo 1'de de görüldüğü üzere büyük oranda tasarruf sahibi ülkelerdendir. Buradaki şaşırtıcı durum Lüksemburg'un Tablo 2'deki yurt içi tasarruf miktarının GSYİH'sına oranı %100'ün üzerinde olmasına rağmen söz konusu oranların bireysel emeklilik sistemi fon büyüklüklerine yansımamış olmasıdır. Bunun temel nedenleri arasında Lüksemburg'un ülke ekonomisinin hizmet sektörüne dayanması ve bu sektörde çalışan yüksek gelir grubuna mensup bireylerin yerleşik ikametlerinin aslında komşu ülkelerde bulunması gösterilebilir. Yani bu bireyler tasarruflarını Lüksemburg'da değerlendirirken emeklilikleri ile ilgili hizmetleri kendi ülkelerinden alabilmektedirler. Bir diğer önemli husus ise özel hastanelerin faaliyet göstermediği Lüksemburg'da ülke vatandaşlarına ait sağlık harcamalarının tamamının devlet tarafından ücretsiz olarak karşılanmasıdır. Bu nedenle Lüksemburg'un yerleşik halkı emeklilik dönemlerinde gerçekleştirecekleri sağlık harcamaları için kaygı duymamakta ve dolayısıyla bireysel emeklilik sistemine katılma ihtiyacı hissetmemektedir. Yine Birleşik Krallık ve ABD yurt içi tasarruf oranlarının bulunduğu Tablo 1'de son sıralarda yer alırken Tablo 2'de ilk on ülke içerisinde kendisine yer bulmuştur. Birleşik Krallık'ta yanında bir kişiyi bile çalıştıran bireyler işveren kabul edilmekte ve bu kişilerin adına emeklilik sistemine kayıt yaptırıp kendi paylarına düşen primi yatırmakla mükellef tutulmaktadır. Uygulama zorunluluk esasına dayanmakta olup işveren tüm sorumluluğu üstlenmektedir. Bu nedenle emeklilik sistemi fonlarında yapılan birikim miktarı artmaktadır. Türkiye %2,9'luk oranla bireysel emeklilik sistemi sayesinde yaratılan fon büyüklükleri çerçevesinde incelenen OECD ülkeleri arasında çok gerilerde kalmaktadır. İncelemeye dâhil olan OECD ülkeleri arasında son beş sırayı Türkiye ve hemen ardından Lüksemburg, Letonya, Yunanistan ve Fransa oluşturmaktadır.

Tablo 3. 31.12.2020 İtibariyle Türkiye’de Uygulanan Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Temel Bilgiler

Katılımcıların Fon Tutarı	137.093,9 milyon TL
Faizli Fon Tutarı	115.349,3 milyon TL
Faizsiz Fon Tutarı	21.744,6 milyon TL
Devlet Katkısı Fon Tutarı	21.253,5 milyon TL
Faizli Devlet Katkısı Fon Tutarı	19.374,8 milyon TL
Faizsiz Devlet Katkısı Fon Tutarı	1.878,7 milyon TL
Şirketlerin Katılımcılarının Toplamı	6.900.565 Kişi
Katkı Payı Tutarı	82.389,1 milyon TL
Yatırıma Yönelen Tutar	80.810,8 milyon TL
Sözleşme ve Sertifika Adedi Toplamı	8277620 Adet

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (2021).

31.12.2020 tarihi itibariyle veriler incelendiğinde Türkiye’deki bireysel emeklilik sisteminin fon büyüklüğünün 137.093,9 milyon liraya ulaştığı görülmektedir. Katılımcıların, fonlarına karşılık devlet tarafından %25’lik ödenen katkı miktarına karşılık gelen 21.253,5 milyon TL’lik devlet katkısı fon tutarı bulunmaktadır. Söz konusu tutarların sahibi sistemdeki toplam katılımcı sayısının ise 6.900.565 kişi olduğu ve bu kişiler tarafından sisteme aktarılan katkı paylarının 80.810,8 milyon TL’lik kesiminin yatırımlara yönlendirildiği görülmektedir.

Tablo 4. 31.12.2020 İtibariyle Bireysel Emeklilik Sistemi Katılımcı Bilgileri

Yaş Grubu	Toplam Katılımcı Sayısı	Toplam Katılımcı Sayısına Oranı
25 yaş altı	289821	4,20%
25-34 yaş	1584703	22,96%
35-44 yaş	2286596	33,14%
45-55 yaş	1828677	26,50%
56 yaş ve üzeri	910768	13,20%
Toplam	6900565	100,00%

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (2021).

Bireysel emeklilik sisteminin mevcut katılımcı sayıları incelendiğinde nüfusun genç kesimini oluşturan 25 yaş altı bireylerin düzenli bir gelire sahip olmaması nedeniyle sistemdeki etkinliklerinin yalnızca %4.20 gibi son derece düşük bir orana sahip olduğu görülmektedir. 56 yaşın üzerindeki bireylerin ise emekliliğe hak kazandıktan sonraki zaman diliminde sistemde kalmak istemedikleri ya da emekli olduktan sonra elde ettikleri gelirlerinde yaşadıkları azalmalar nedeniyle sisteme eskisi kadar aktif katılmadıkları gözlenmektedir. 56 yaş ve üzeri bireyler sistemdeki yatırımların %13,20'sine sahipken sistemin temelini oluşturan 25 – 55 yaş arası bireyler sistemdeki yatırımların %82,60'ına sahiptir.

%25'lik devlet katkısı uygulamasının başladığı 2013 yılında yapılabilecek çeşitli yatırımlar ve bu yatırımların 31.12.2020 tarihindeki getirileri Tablo 5'te detaylı bir şekilde görülmektedir. Buna göre 01.01.2013 tarihinde altına yapılacak yatırım bireylere 31.12.2020 tarihinde %363,641'lik bir kazanç sağlayacakken Amerikan Doları %311,695 ve Euro'da %282,945'lik bir getiri sağlayacaktır. Bireysel emeklilik sistemi fonlarından Emeklilik gözetim merkezi bireysel emeklilik sistemi (EGM BES) endeksi fonunun %159,326 EGM TÜM endeksi fonunun ise %150,869'luk bir getirisi olacaktır. TÜFE'nin %136,74 olduğu göz önüne alındığında mevduat faizleri, Bist100 ve Bist30 endeksleri çerçevesinde gerçekleştirilen yatırımlar bireyler açısından olumlu bir sonuç ortaya koymayacaktır. Bunun yanı sıra alternatif bir tasarruf aracı olarak değerlendirilebilecek Kripto paralardan 01.01.2013 tarihinde 13,56 Amerikan Doları olan Bitcoin'e yatırım yapan bir kişinin 31.12.2020'deki fiyatı 28.856,59 Amerikan Doları olması nedeniyle elde edeceği getiri tam olarak %212.706,71 oranında olacaktır. Söz konusu hesaplamayı Türk Lirası cinsinden yapacak olursak Amerikan Doları 02.01.2013 tarihinde 1,7862 Türk Lirası iken 31.12.2020 tarihinde 7,4327 liradan işlem görmüştür. Bir Bitcoin 02.01.2013 tarihinde 24,22087 Türk Lirası'na karşılık gelirken 31.12.2020 tarihinde 214482,4 Türk Lirası'na denk gelmektedir. Yani bu durumda kur farkından dolayı ortaya çıkan kar miktarı %885.427,06 olarak gerçekleşecektir.

Tablo 5. 01.01.2013 – 31.12.2020 Tarihleri Arasında Finansal Enstrümanların Getiri Oranları

Finansal Enstrümanın Adı	Getiri Oranı
Altın Fiyat Endeksi	363,641
TCMB USD Satış Kuru	311,695
TCMB EURO Satış Kuru	282,945
EGM BES Endeksi	159,326
EGM TÜM Endeksi	150,869
Aylık Gösterge Mevduat Endeksi	137,604
Bist100 Endeksi	89,226
Bist30 Endeksi	68,067

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi (2021).

4. Sonuç

Sosyal güvenlik sistemlerinin tamamlayıcı bir unsuru olarak bireysel emeklilik sistemlerine özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurt içi tasarrufları artırdığı düşünülerek büyük önem verilmektedir. Bireysel emeklilik sistemlerinin oluşturacağı fonlar açısından ülkelerin dışa bağımlılıklarını önlemesi, büyümenin düzgün ve istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi açısından büyük önem arz ettikleri aşikârdır. Ancak bireysel emeklilik sistemlerin ortaya çıkardığı fonların etkin olarak kullanılabilmesi için bireylerin yaptıkları tasarruflarını ekonomik sistem içerisinde değerlendirmesi ve söz konusu fonların kullanımını gerçekleştirirken bireylerin kısa vadede değil uzun vadede planlamalarını yapması gerekmektedir. Ülke örnekleri incelendiği zaman Birleşik Krallık, ABD ve Lüksemburg’da uygulanmakta olan bireysel emeklilik sistemleri ile bu ülkelerin tasarrufların GSYİH’ya oranları, bireysel emeklilik sistemlerinin oluşturduğu fon büyüklükleri ile tasarruflar arasında doğrudan bir ilişki olduğu fikrini kırmaktadır. Çünkü Lüksemburg’un %53,42 oranda tasarrufu olmasına rağmen

bireysel emeklilik fonunun büyüklüğünün GSYİH'sına oranı %2,8'de kalmaktadır. Yine aynı şekilde Birleşik Krallık tarafından uygulanan bireysel emeklilik sisteminin fon büyüklüğü %108,7 iken bu durum tasarrufların GSYİH'ya oranında karşımıza %16,88 olarak çıkmaktadır. ABD'ye ait veriler karşılaştırıldığında yine benzer bir sonuçla tasarruf oranları %18,17 iken bireysel emeklilik sisteminin oluşturduğu fon büyüklüklerinin %85,8 orana sahip olduğu görülmektedir. Bu verilere dayanarak yurt içi tasarruflarla bireysel emeklilik sistemlerinin arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Sosyal güvenlik sisteminin etkin olarak çalıştığı gelişmiş ülkelerde bireyler gelecekte için kaygı duymadıkları için tasarruf etmekten kaçınabilirler. Emeklilik dönemlerindeki gelirleri için herhangi bir endişeye sahip olmayan bu bireylerin tasarruf eğilimleri de bireysel emeklilik sistemleri ile tasarruf oranları arasında pozitif yönde bir bağlantı kurulamamasının nedenlerinden sayılabilir. Buna rağmen bireysel emeklilik sistemlerinin yurt içi tasarruf oranının az olduğu gelişmekte olan ülkelerde etkin bir şekilde kullanılması durumunda yurt içi tasarrufları artırıcı bir etkisi olacağı kaçınılmazdır. 2019 yılında Türkiye %27,60'lık yurt içi tasarruf oranına sahipken bireysel emeklilik sistemlerinin GSYİH'ya oranlarının karşılaştırıldığı Tablo 2 incelendiğinde %2,9'luk oranla listenin son beş ülkesi arasında yer almaktadır.

Dünya Bankası'nın 1990 – 2020 yılları arasında Türkiye'deki yurt içi tasarruf oranlarının GSYİH'ya oranına ait verileri üç gruba ayrılarak incelenmiştir. İlk grup 1990 yılı ile bireysel emeklilik sisteminin Türkiye'de aktif olarak faaliyet göstermeye başladığı 2004 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır. İkinci grup 2004 yılından bireysel emeklilik sisteminde %25'lik devlet katkısı uygulamasının hayata geçirildiği 2013 yılına kadar olan zaman dilimini oluşturmaktadır. Son olarak üçüncü grupta ise bireysel emeklilik sisteminde %25'lik devlet katkısı uygulamasının başladığı tarihten günümüze kadar olan süreyi kapsamaktadır.

Değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Shapiro Wilk testi ile incelenmiştir. Sürekli değişkenler ortalama±standart sapma değerleriyle ifade edilmiştir. Normallik testi sonucuna göre bağımsız iki grup arasında yapılan karşılaştırmalarda bağımsız örneklem t testi kullanılmıştır. İstatistiksel analizler için SPSS (IBM Corp. Released 2012. IBM SPSS Statistics for Windows, Version 21.0. Armonk, NY: IBM Corp.) programı kullanılmış olup $p<0,05$ istatistiksel olarak anlamlı kabul edilmiştir.

	Tasarruf Oranları		p-değeri ^a
Grup1-Grup2	20,45±2,32	23,99±1,03	<0,001
Grup2-Grup3	23,99±1,03	26,76±1,45	<0,001

Veriler ortalama±standart sapma olarak ifade edilmiştir.

a: Bağımsız örneklem t testi

Grup1:1990-1991-1992-1993-1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003 yıllarını

Grup2: 2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012 yıllarını

Grup3: 2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020 yıllarını ifade etmektedir.

Bireysel emeklilik sisteminin uygulanmaya başladığı ilk dönem olarak kabul edilen 2004-2012 yılları arasında gözlenen ortalama tasarruf oranları bireysel emeklilik sisteminin yürürlükte olmadığı 1990-2003 yılları arasında gözlenen ortalama tasarruf oranlarına göre daha yüksektir (sırasıyla $p<0,001$ ve $p<0,001$). %25'lik devlet katkısının uygulanmaya başladığı 2013-2020 yılları arasında gözlenen ortalama tasarruf oranları ise bireysel emeklilik sisteminin uygulandığı 2004-2012 yılları arasında gözlenen ortalama tasarruf oranlarına göre daha yüksektir ($p<0,001$). Bu sonuçlara dayanarak Türkiye'de uygulanmaya başlanan bireysel emeklilik sisteminin tasarruf oranlarının artışı ile bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Bireysel emeklilik sisteminin geliştirilmesine yönelik uygulamaya konan %25'lik devlet katkısı uygulamasının da yine yurt içi tasarrufların artması ile arasında bir ilişki olduğu yapılan analizde ortaya konmuştur.

Bireysel emeklilik sisteminin yarattığı fon büyüklüğü artırılarak mevcut yurt içi tasarrufların da artırılması bu durumda mümkün görünmektedir. Ancak şu unutulmamalıdır ki bireylerin tasarruf yapabilmeleri öncelikli olarak gelirleri ile doğru orantılıdır. Bu yüzden bireyler hayatlarını idame ettirebilecek miktarda harcama yaptıktan sonra gelirlerinin arta kalan kısmını tasarruf etmeye ayırabileceklerdir. Bunun yanı sıra bireylerin yaptıkları tasarrufları ne şekilde değerlendireceklerinin temel belirleyicileri arasında mevduat faiz oranları ve yatırım araçlarının getirileri de büyük önem arz etmektedir. Devlet tarafından bireysel emeklilik sisteminde tasarruflarını değerlendirilenlere verilen %25'lik devlet katkısı temelde ülkede yaşayan ve sisteme dâhil olmayan kişilerden de toplanan devletin gelir kalemleri ile finanse edilmektedir. Bu durumda sisteme şöyle bir eleştiri getirilebilir. Yeterli gelire sahip olamadığı için tasarruf yapamayan, dolayısıyla isteği dışında bireysel emeklilik sistemin dışında kalan düşük gelir grubuna mensup bireylerin de katkısı ile bireysel emeklilik sistemine katılım sağlayan bireylere ödenen devlet katkısı fonunun finansmanı sağlanmaktadır. Sistem tarafından dışlanan bireylere farklı şekilde dönmesi beklenen kamu harcamalarının devlet katkısı fonunun finansmanında kullanılması adalet ilkesi ile çelişmektedir. Literatürde Türkiye'de uygulanan emeklilik sistemleri hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde genel olarak sosyal güvenlik kurumunun işleyişi ve yapısı incelenmiş olup yürürlükteki düzenin aksaklıkları ve buna bağlı olarak bu aksaklıkların giderilmesi için yapılması gereken reformlar tartışılmıştır.

Bireysel emeklilik sistemlerinin dünya üzerinde özellikle bireylerin emeklilik dönemlerindeki kaygılarını gidermeleri, emeklilik zamanında ek gelir sağlayarak yardımcı olmaları açısından önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bireysel emeklilik sistemleri yarattıkları fon büyüklükleri ile yurt içi tasarrufların ve dolayısıyla yurt içi yatırımların sağlanması ile de doğrudan ilgilidir. Bu nedenle bireysel emeklilik sistemi ile ilgili yapılacak herhangi bir kanuni düzenlemenin tasarruf davranışı üzerindeki etkileri de özellikle politik açıdan büyük önem

arz edecektir. Bireysel emeklilik sisteminin düzgün ve istikrarlı bir şekilde işleyebilmesi ve yurt içi tasarrufları kendisine çekebilmesi için mevduat faiz oranlarının düşmesi, halihazırda uygulanmakta olan doğrudan devlet katkısı, vergi indirimi ve vergi muafiyetleri gibi birtakım teşviklerle bireysel emeklilik fon getirileri desteklenerek sistemin kapsamının genişletilmesi gerekmektedir. Bu sayede yurt içi tasarruflar Türkiye’de bireysel emeklilik sistemine bağılı olarak bir artış gösterebilecektir.

Kaynakça

- Abel, A. B., Bernanke, B. ve Croushore, D. D. (2016). *Macroeconomics*. Boston, Pearson.
- Altun T. (2017). Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemine Sağlanan Kamusal Teşvikler Hanehalkı Tasarruflarını Artırabilir mi? Teorik Yaklaşımlar Temelinde İnceleme. *Maliye Dergisi*, 173, 300- 329.
- Browning, M. ve Lusardi, A. (1996). Household Saving: Micro Theories and Micro Facts. *Journal of Economic Literature*. 34, 1797-1855.
- Bernheim, B.D ve J.K. Scholz (1993). Private Saving and Public Policy Chapters, in: Tax Policy and the Economy. *National Bureau of Economic Research Inc*, 7, 73–110.
- Cooper, Richard N. (2008). Global Imbalances: Globalization, Demography, and Sustainability. *Journal of Economic Perspectives*, 22(3), 93-112.
- Conde-Ruiz, J. I. ve Profeta, P. (2002). What Social Security: Beveridgean or Bismarckian?. *UPF Economics and Business Working Paper*, 633, 1-40.
- Çağlayan, E. (2003). Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinde Mevsimsellik. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 409-422.
- Çolak, F. Ö. ve Öztürkler, H. (2012). Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi. *Bankacılar Dergisi*, 82, 3 – 44.
- Doshi, K. (1994). Determinants of Saving Rate: An International Comparison. *Contemporary Economic Policy*, 12, 37-45.
- Duesenberry, J. S. (1949). *Income, Saving, and the Theory of Consumer Behavior*. Cambridge, Harvard University Press.
- Dynan, K., E. Skinner, ve J. Zeldes, S.P. (2004). Do the Rich Save More?. *Journal of Political Economy*, 112(2), 397–444.

- Ergenekon Ç. (1998). *Özel Emeklilik Fonları Şili Örneğinden Alınacak Dersler*. İstanbul İMKB Yayınları.
- Farhan, M. ve Arkam, M. (2011). Does Income Level Affect Saving Behaviour in Pakistan: An ARDL Approach to Cointegration for Empirical Assesment. *Far East Journal of Psychology and Business*, 3(3), 62-72.
- Feldstein, M. (1974). Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation. *Journal of Political Economy*, 82(5), 905-926.
- Fisher, I. (1930). *The Theory of Interest: As Determined by Impatience to Spend Income and Opportunity to Invest It*. New York, Macmillan Co.
- Hall, R. (1978). Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence. *Journal of Political Economy*, 86(6), 971-987.
- Ippolito R. A. (1986). *Pensions, Economics and Public Policy*. Illinois, Pension Research Council.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. New York, Brace.
- Kuznets, S. (1946), *National Product Since 1869*. Newyork, National Bureau Of Economic Research.
- Korkusuz, R. ve Uğur, S. (2010). *Sosyal Güvenlik Hukukuna Giriş*, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Leland, H. E. (1968). Saving and Uncertainty: The Precautionary Demand for Saving. *The Quarterly Journal of Economics*, 82(3), 465-473.
- Mankiw, N. G. (2019). *Macroeconomics*. New York, Worth Publishers.
- Modigliani, F. ve Brumberg, R. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data, in K.K. Kurihara ed., *Post Keynesian Economics*, Rutgers University Press, New Brunswick, 388-436.
- Niculescu-Aron, I. ve Mihaescu, C. (2012). Determinants of Household Savings in EU: What Policies for Increasing Savings?. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 58, 483-492.
- Nurkse, R. (1952). Growth In Underdeveloped Country: Some International Aspect of the Problem of Economic Development. *The American Economics Rewiew*, 43(2), 571- 583.
- Oktayer, N. (2002), Gelir ve Tüketim Vergilerinin Tasarruflar Üzerine Etkileri. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 41. Seri*, 153-167, İstanbul Üniversitesi.
- Parasız, İ. (2005). *Kalkınma Ekonomisi*, Bursa, Ezgi Kitabevi.
- Pehlivan, G. (2006). *Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Ekonometrik Uygulama*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ramsey, F. (1928). A Mathematical Theory of Saving. *The Economic Journal*, 38(152), 543-559.
- Sachs, J. ve Larrain, B. F. (1993). *Macroeconomics in the Global Economy*. Englewood Cliffs N.J, Prentice Hall.
- Samuelson, P. A. ve Nordhaus, W. D. (2009). *Economics*. Boston, McGraw-Hill.
- Samuelson, P. (1966). *Economics*. New York, McGraw-Hill.
- Samuelson, P. (1980). *İktisat*. (D. Demirgil, Çev.), İstanbul, Menteş Kitapevi.
- Smyth, D. J., Montgomery, E. B. ve Flavin, M. (1993). Toward A Theory of Saving. J. H. Gapsinski (Ed.), *The Economics of Saving*, Springer, Dordrecht.
- Sancak, E. ve Demirci, N. (2012). Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme İçin Tasarrufların Önemi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 159-198.
- Todaro, M. P. ve Stephen C. S. (2006), *Economic Development*, England, Person Education Limited.
- Tekin, A. (1999), Türkiye’de Sosyal Güvenlik Kurumlarının Gelir ve Giderleri (1920-1996), *Sayıştay Dergisi*, 34(Temmuz-Eylül), 92-116.
- Traut-Mattausch, E. ve Jonas, E. (2011). Why do People Save? The Influence of Financial Satisfaction and Income on Saving. *Journal of Psychology*, 219(4), 246– 252.
- Ünsal, E. (2007). *Makro İktisat*, Ankara, İmaj Yayıncılık.
- Ülgener, S. F. (1991). *Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme*, İstanbul, Der Yayınevi.
- Wan, J. (2011). Saving Thought, Theory and Evidence. *CAES Working Paper Series, Center for Advanced Economic Study*, 1-53.
- Wärneryd, K. E. (1999), *The Psychology of Saving: A Study on Economic Psychology*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing.
- Zhuk, M. (2015), Macroeconomic Determinants of Household Savings in Ukraine. *Economics and Sociology*, 8(3), 41-54.
- URL-1: <https://www.egm.org.tr/bilgi-merkezi/istatistikler/> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- URL-2: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=PNNI_NEW (Erişim Tarihi: 10.05.2021).
- URL-3: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators#> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

